SÁMEDIGGI
SÄMITIGGE
SÄÄ'MTE'ĞĞ
SAAMELAISKÄRÄJÄT

LAUSUNTO
28.3.2024
Dnro: 257/D.a.4/2024

Eduskunnan sivistysvaliokunta

siv@eduskunta.fi

Asia: Saamelaiskäräjien lausunto hallituksen esityksestä (HE 8/2024 vp) eduskunnalle aikuiskoulutustuen, ammattitutkintostipendin ja vuorotteluvapaan lakkauttamista koskevaksi lainsäädännöksi

Viite: Eduskunnan sivistysvaliokunnan lausuntopyyntö 22.3.2024

1. Tausta

Hallituksen esityksellä HE 8/2024, kumottaisiin aikuiskoulutusetuuksista annettu laki ja vuorotteluvapaalaki. Lakien kumoamisen tarkoituksena on lakkauttaa aikuiskoulutustuki, ammattitutkintostipendi ja vuorotteluvapaajärjestelmä. Lisäksi tehtäisiin aikuiskoulutusetuuksista annetun lain ja vuorotteluvapaalain kumoamisen johdosta teknisluonteisia muutoksia eräisiin muihin lakeihin.

Pääministeri Orpon hallituksen talouspolitiikan painopisteet ovat taloudellinen vakaus, työllisyys, talouskasvu sekä hyvinvointipalvelujen turvaaminen. Ohjelmassaan hallitus sitoutuu julkisen talouden tasapainottamiseen varmistaakseen kansalaisten hyvinvoinnin ja kestävän talouskehityksen. Työllisyys- ja kasvutoimet yhdessä suorien sopeutustoimien kanssa luovat edellytykset julkisen talouden tasapainottumiseen vuonna 2031. Hallitusohjelman mukaan jatkuvan oppimisen koulutusresursseja kohdistetaankin jatkossa erityisesti henkilöihin, jotka nostavat koulutustasoaan sekä koulutuksiin, jotka edesauttavat työllistymistä esimerkiksi työvoimapula-aloille.

Jatkuvan oppimisen tukien ja etuuksien vaikuttavuutta on arvioitu opetus- ja kulttuuriministerin selvityksessä vuonna 2023. Selvityksessä tarkasteltiin ammattitutkintostipendiä, koulutusvähennystä ja -korvausta, sekä aikuiskoulutustukea. Näillä etuuksilla ja tuilla pyritään tukemaan jatkuvaa oppimista, kuten opintojen ja tutkintojen suorittamista ja työnantajan tarjoamaa täydennyskoulutusta. Jatkuvaa oppimista tuetaan yhteiskunnassa myös muilla kysyntä- ja tarjontapuolen toimenpiteillä.

Arvoiduista tuista aikuiskoulutustuen tavoitteena on vastata teknologisen kehityksen ja globalisaation aiheuttamaan murrokseen työmarkkinoilla mahdollistamalla jatkuvaa oppimista. Opetus- ja kulttuuriministeriön selvityksen tai aiempien tutkimusten mukaan aikuiskoulutustuen hyödyt eivät kuitenkaan riitä kattamaan siitä aiheutuvia kustannuksia. Ammattitutkintostipendillä puolestaan pyritään kannustamaan tutkintojen suorittamiseen. Sen osalta opetus- ja kulttuuriministeriön selvityksessä havaittiin tuen alikäyttöä, jolle selvityksessä ei kuitenkaan pystytty esittämään syytä. Tilastollisesti merkitseviä vaikutuksia tutkintojen suorittamiseen ei selvityksessä kuitenkaan havaittu.

Esitys liittyy työllisyysasteen nostamiseen ja valtion talouden tasapainottamiseen, missä tarkoituksessa hallitusohjelman kirjauksen mukaisesti aikuiskoulutustuesta ja vuorotteluvapaasta esitetään luovuttavan 1.8.2024 alkaen. Hallitusohjelman laatimisen jälkeen on myös tehty päätös ammattitutkintostipendistä luopumisesta.

Esityksen tavoitteena on julkisten menojen säästyminen ja työllisyyden lisääntyminen. Aikuiskoulutustuen lakkauttamisen arvioidaan vähentävän julkisia menoja 175 miljoonalla eurolla vuodessa ja lisäävän työllisyyttä 10 000 työllisellä vuodessa. Vuorotteluvapaan lakkauttamisen

arvioidaan vähentävän julkisia menoja 27 miljoonalla eurolla ja ammattitutkintostipendin 11, 5 miljoonalla eurolla vuodessa.

Saamelaisten osallisuus tulee varmistaa aikuiskoulutustuen korvaavaa mekanismia kehitettäessä. Suomen perustuslaki (1999/731, 17 §) takaa saamelaisille alkuperäiskansana oikeuden ylläpitää ja kehittää omaa kieltään ja kulttuuriaan. Saamelaiskäräjälaki (1995/974, 9 §) velvoittaa viranomaiset neuvottelemaan Saamelaiskäräjien kanssa saamelaisten asemaan alkuperäiskansana vaikuttavista ja saamelaisten kotiseutualuetta koskevista toimenpiteistä. Suomen lainsäädännön lisäksi saamelaisten asemaa Suomessa turvaavat useat kansainväliset ihmisoikeussopimukset. Suomi on sitoutuessaan YK:n alkuperäiskansojen maailmankonferenssin loppuasiakirjaan sitoutunut muun muassa edistämään saamelaisnuorten hyvinvointia erityisesti koulutuksen, terveyden, työllisyyden sekä kielen ja perinnetiedon elinvoimaisuuden osalta.

2. Saamelaiskäräjien lausunto

Saamelaiskäräjät tarkastelee hallituksen esityksen vaikutuksia saamelaisiin alkuperäiskansana. Aikuiskoulutuksen merkitys korostuu saamelaisten kotiseutualueella ja saamenkielisten palveluiden saatavuuden turvaamisessa. Aikuiskoulutukseen tukeminen on ehdottoman tärkeää saamenkielisen ammattihenkilöstön saatavuuden turvaamiseksi ja kehittämiseksi.

Opetus- ja kulttuuriministeriön selvityksessä saamenkielisen sosiaali- ja terveysalan henkilöstön koulutuksen nykytilanteesta ja kehittämistarpeista (2021) todetaan, että saamenkieliset sosiaali- ja terveyspalvelut eivät toteudu edes lainsäädännön edellyttämällä vähimmäistasolla. Nykyhetkessä olemassa oleva saamenkielinen henkilöstö ei riitä turvaamaan inarin-, koltan- ja pohjoissaamenkielisten palveluiden toteutumista saamen kielilain (1086/2003) ja sosiaali- ja terveydenhuollon järjestämislain (612/2021, 5 §) mukaisesti. Lapin hyvinvointialue on todennut, että hyvinvointialueen henkilöstöllä ei ole riittävän laajaa saamen kielen ja kulttuurin osaamista vastaamaan alueen palveluiden tarpeeseen. Sosiaali- ja terveydenhuollon henkilöstön lisäksi vakava saatavuusvaje on saamenkielisestä varhaiskasvatus- ja opetushenkilöstöstä. Aikuiskoulutustuen lakkauttaminen on merkittävä saamenkielisen henkilöstön saatavuuteen vaikuttava toimenpide. Aikuiskoulutustuen lakkauttaminen ei saa heikentää saamenkielisen henkilöstön saatavuutta entisestään.

Saamenkielitaitoisia ammattilaisia työmarkkinoille saadaan sekä jo ammatissa työskenteleviä että kielitaidon omaavia ihmisiä lisäkouluttamalla. Inarin-, koltan- ja pohjoissaamen kieltä on nykyisellään mahdollista opiskella aikuiskoulutustuella esimerkiksi Saamelaisalueen koulutuskeskuksen järjestämien vuoden mittaisten koulutusohjelmien kautta. Saamelaisalueen koulutuskeskus on merkittävä aikuiskoulutuksen järjestäjä ja aikuisväestön saamen kielen elvyttäjä. Nykyisellään aikuiskoulutustuki on merkittävä kielen opiskelun mahdollistaja. Tuen lakkauttamisella on merkitystä saamelaisiin niin yksilö- kuin yhteisötasolla. Kielen siirtyminen sukupolvelta seuraavalle on useissa saamelaissuvuissa katkennut voimakkaasti saamelaisiin toisen maailmansodan jälkeen kohdistuneen assimilaatiohistorian vuoksi. Yksilön kannalta kielen opiskelu aikuisiällä on tärkeää oman identiteetin ja yhteisöön kuulumisen vahvistamiseksi. Yksilön opiskelema kieli mahdollistaa kielen siirtymisen seuraavalle sukupolvelle. Saamelaisyhteisössä on tavallista, että saamea äidinkielenään puhuvilla lapsilla on kielen aikuisiällä opiskellut vanhempi tai vanhemmat. Aikuiskoulutustuen lakkauttaminen onkin merkittävä kielen elpymiseen negatiivisesti vaikuttava toimenpide.

Kaikki kolme Suomessa puhuttua saamen kieltä ovat uhanalaisia ja jokainen uusi saamenkielenpuhuja on tärkeä. Alkuperäiskansaoikeuksien edistämisessä merkittävää on

saamenkielisen henkilöstön saatavuuden mahdollistamat saamenkieliset palvelut. Saamebarometrin (2021) mukaan saamenkielinen väestö kokee tärkeimmiksi saamenkielisiksi palveluiksi terveyspalvelut, seuraavana tulevat sivistys- ja sosiaalipalvelut sekä poliisi. Omakielisillä palveluilla nähdään olevan yhä suurempi merkitys saamelaisten mahdollisuuksille ylläpitää terveyttään ja hyvinvointiaan sekä elää arvojensa, tapojensa ja kulttuurinsa mukaisesti.

Aikuiskoulutustuen lakkauttamisen myötä mahdollisuus kielen intensiiviseen opiskeluun esimerkiksi vuoden koulutusohjelmassa aikuiskoulutustuen tukemana ei enää ole mahdollista. Tarvitaan tehokkaita toimenpiteitä tukemaan ja kannustamaan saamen kielten aikuiskoulutukseen myös tulevaisuudessa. Vuoden koulutusohjelmista saa hyvän pohjan kielitaidolle. Kielen kehittymiseksi ammattikielen tasolle tarvitaan usein lisäksi mahdollisuuksia ylläpitää ja harjoittaa kieltä sekä oppia alan sanastoa. Moni-SoTe-hankkeen tekemän selvityksen saamen kielten ja kulttuurin osaamisesta sote-alalla (2023) mukaan pohjois- ja inarinsaamen kielitaitoisen ammattihenkilöstön saatavuudessa hyödyttäisiin erityisesti täydennyskoulutukseen tukemisessa passiivisen ja arkikielen tasoisen kielitaidon kehittämiseksi ammattikielen tasolle. Koltansaamen kielen osalta ammattitaitoisen henkilöstön saatavuusvaje on hälyttävin. Koltansaamenkielisen henkilöstön turvaamiseksi tarvitaan erityisiä kehittämistoimia. Aikuiskoulutustuen lakkauttaminen ei saa lisätä saamenkielisen henkilöstön saatavuusvajetta.

Ammattitaitoisen henkilöstön kieliopintoihin tukemisen lisäksi saamenkielisten palveluiden saatavuuden parantamiseksi merkittävää on kannustaa saamenkielistä aikuisväestöä uudelleenkouluttautumaan aloille, joilla on pula saamenkielisestä henkilöstöstä. Saamenkielistä aikuisväestöä uudelleenkouluttamalla voidaan lisätä äidinkielen tasoisen kielitaidon omaavan henkilöstön saatavuutta. Aikuiskoulutustuen lakkauttamisessa tulee huomioida saamenkielisen aikuisväestön koulutustarpeet. Saamenkielistä väestöä tulee tukea koulutukseen myös tulevaisuudessa. Opetus- ja kulttuuriministeriö on saamen kielten ja saamenkielisen opetuksen kehittämistyöryhmän raportissaan (2021) tuonut esille tarpeet huomioida ja ennakoida saamenkielisen henkilöstön koulutustarpeet ja saamenkielisen työvoiman saatavuus koulutuksen suuntaamisessa.

Henkilöstöresurssin puutteiden vuoksi avoimia työpaikkoja ei saada täytettyä saamenkielisillä työntekijöillä tai niihin joudutaan palkkaamaan epäpäteviä työntekijöitä. Raportin mukaan jopa 40 % saamenkielisistä varhaiskasvatus- ja opetusalojen työntekijöistä työskentelee ilman muodollista kelpoisuutta. YK:n lapsen oikeuksia koskevaa yleissopimusta (SopS 59/1991, 60/1991) valvova lapsen oikeuksien komitea on suosittanut Suomea seuraamaan ja arvioimaan saamelaislasten oikeuksien huomiointia kansallisissa suunnitelmissa ja ohjelmissa. Lapsen oikeuksien komitea on suositellut valtiota varmistamaan, että saamelaisten kotiseutualueella ja sen ulkopuolella asuvilla saamelaislapsilla on oikeus omakieliseen koulutukseen ja terveydenhuoltoon. Aikuiskoulutustuen lakkauttaminen on merkittävä saamenkielisen henkilöstön saatavuuteen vaikuttava toimenpide, joka välillisesti vaikuttaa saamenkielisen varhaiskasvatuksen ja opetuksen sekä saamen kielten opetuksen järjestämiseen.

Toisen asteen koulutuksen lisäksi on tärkeää tukea saamenkielisiä korkeakouluopintoihin. Kielitaitoista ammattihenkilöstöä tarvitaan sosiaali- ja terveysalojen sekä varhaiskasvatuksen lisäksi niin perusopetukseen kuin toisen asteen opetukseen muun muassa Saamelaisalueen koulutuskeskukseen. Tulee huomioida, että Suomessa ei ole mahdollista hakeutua saamenkieliseen korkeakoulutukseen. Aikuiskoulutustuen lakkauttaminen ei saa heikentää mahdollisuuksia opiskeluun. Tulee tehdä toimenpiteitä tukemaan ja kannustamaan saamenkielisiä korkeakouluopintoihin hakeutumisessa parantamalla mahdollisuuksia opiskella saamelaisten kotiseutualueella ja huomioimalla saamenkieliset opiskelijavalinnoissa nykyistä paremmin. Opetus- ja kulttuuriministeriön saamen kielten ja saamenkielisen opetuksen kehittämistyöryhmän raportissa (2021) yhdeksi toimenpide-ehdotukseksi on nostettu yliopistojen ja ammattikorkeakoulujen opiskelijavalintojen kiintiöpaikkojen lisääminen.

Saamenkielisten palveluiden henkilöstöresurssista johtuvien puutteiden lisäksi saamelaisten kotiseutualueella ei pystytä turvaamaan esimerkiksi lain edellyttämiä sosiaalipalveluita edes suomenkielisinä. Moni saamelaisten kotiseutualueelle muualta esimerkiksi perhesyistä muuttanut voi joutua opiskelemaan uuden ammatin työllistyäkseen alueella. Palveluiden järjestämisen turvaamiseksi on tärkeää, että saamelaisten kotiseutualueelle muuttaneet uudelleenkouluttautuvat erityisesti aloille, joiden ammattihenkilöstöstä on vajetta. Saamelaisalueelle muuttaneita aikuisia tulee tukea uudelleenkouluttautumiseen. Saamelaisalueen koulutuskeskuksessa 70–80 % opiskelijoista on aikuisia. Myös saamelaisalueelle muuttaneiden uudelleenkouluttautujien mahdollisuudet opiskella korkeakouluopintoja saamelaisten kotiseutualueelta käsin ovat merkittävät riittävän ammattihenkilöstön määrän turvaamiseksi. Palveluiden yhdenvertainen toteutuminen tulee turvata ja koulutetun henkilöstön saatavuutta kehittää. Aikuiskoulutustuen lakkauttaminen ei saa heikentää saamelaisten kotiseutualueen palveluita, työllisyyttä ja elinvoimaisuutta.

Saamelaiskäräjät vastustaa aikuiskoulutustuen lakkauttamista. Kuten edellä on tuotu esille, on aikuiskoulutustuen lakkauttamisella merkittäviä vaikutuksia saamelaisiin alkuperäiskansana. Vaikutukset kohdistuvat kielen elinvoimaisuuteen, oikeuteen saada omakielisiä sosiaali- ja terveyspalveluita saamelaisten kotiseutualueella, saamekieliseen opetukseen ja saamen kielten opetukseen ja opiskeluun sekä mahdollisuuksiin elää ja työllistyä saamelaisten kotiseutualueella. Toisaalta esitetty muutos heikentää merkittävästi eräiden toimialojen, kuten sosiaali- ja terveydenhuollon toimijoiden, mahdollisuuksia saada täytettyä vapaana olevia tehtäviä saamen kielilain vaatimukset täyttävällä saamen kielen taitoisella henkilöstöllä ja näin muutos vaikuttaa merkittävällä tavalla siihen, miten Suomen yhteiskunnallisesti merkittävät toimijat, kuten hyvinvointialueet voivat suoriutua laissa määrätyistä tehtävistään erityisesti Lapin alueella ja tästä syystä Saamelaiskäräjien näkemyksen mukaan mahdollisuudesta saada aikuisiän kouluttautumisen mahdollistavaa tukea, ei tule luopua, ainakaan ellei tilalle oteta pikimmiten käyttöön aikuisopiskelun mahdollistavaa korvaavaa tukijärjestelmää.

Enontekiöllä 28.3.2024

Tuomas Aslak Juuso
II varapuheenjohtaja

Kalle Varis
lakimiessihteeri

Lausunnosta päätti II varapuheenjohtaja 28.3.2024.

Lausunnon laatimiseen on osallistunut ma. sosiaali- ja terveyssihteeri Kaisa Ruokojärvi

SÁMEDIGGI | SÄMITIGGE | SÄÄ′MTE′ĞĞ
SAAMELAISKÄRÄJÄT

SÁMEDIGGI | SÄMITIGGE | SÄÄ′MTE′ĞĞ
SAAMELAISKÄRÄJÄT